

Jolanta Kolbuszewska

Instytut Historii
Uniwersytet Łódzki

KOBIETY W AKADEMII. DROGA DO SAMODZIELNOŚCI NAUKOWEJ POLSKICH HISTORYCZEK W XX STULECIU

Abstract. In the article was draw the road which had to pass women historians to gain scientific independence. The starting point is the first habilitations in the field of history received by women in the II RP. Then the author examines the educational advancement of women in People Republic of Poland. Raised the question whether female habilitations and professorship after the war, became common? If it was easier for women to get promotion in the world of science dominated by men? In the text was collected the number of women historians who in 1945–89, has achieved the highest academic degrees, and chaired the departments, carry out the functions of Directors of institutes, deans etc. Compared in this respect, four created after the war universities; Maria Curie Skłodowska University, University of Lodz, University of Wrocław, University of Toruń. Also asked about what helped and what hindered to women scientists to get promotion in the structures of science.

Keywords: history of women, history of historiography, history of science.

Abstrakt. W tekście zarysowana została droga jaką musiały przebyć kobiety historyczki, aby uzyskać samodzielność naukową. Punktem wyjścia były pierwsze habilitacje w zakresie historii uzyskane przez kobiety w II RP. Następnie autorka rozważa akademicki awans kobiet w Polsce Ludowej. Stawia pytanie, czy kobiece habilitacje, a następnie profesury, stały się po wojnie zjawiskiem powszechnym? Czy łatwiej było wówczas kobietom awansować i skruszyć bastion, w którym od dziesięcioleci dominowali mężczyźni? W tekście zestawiona została liczba historyczek, które w latach 1945–89 osiągnęły najwyższe stopnie naukowe, kierowały katedrami / zakładami, pełniły funkcje dyrektorów instytutów, prodziekanów i dziekanów. Porównano pod tym względem cztery powstałe tuż po wojnie uniwersytety; UMCS, Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Łódzki i Uniwersytet we Wrocławiu. Postawiono również pytanie o to, co ułatwiało a co utrudniało konkretnym uczonym awans w strukturach nauki.

Słowa kluczowe: historia kobiet, historia historiografii, historia nauki.

Kariery uniwersyteckie kobiet i ich dostęp do wszystkich szczebli edukacji wydaje się dziś czymś oczywistym. Aby jednak stało się to faktem, wiele pokoleń dziewcząt musiało toczyć walkę o równouprawnienie w tym obszarze. Na ziemiach polskich kobiety uzyskały możliwość pełnoprawnego studiowania dopiero na początku XX stulecia¹. Pierwszymi, które odbyły regularne studia historyczne, były Helena i Maria Polackówny oraz Natalia Gąsiorowska. Wszystkie studiowały na zrepolonizowanym Uniwersytecie Lwowskim². U progu dwudziestolecia międzywojennego zarówno te wykształcone od podstaw, jak i kontynuujące studia w Galicji, zaczęły zdobywać tytuł doktora³. Pierwszym doktorem w zakresie historii w 1904 roku została Gizela Dubieńska⁴. Przed I wojną tylko jedna z kobiet historyczek podjęła próbę przeprowadzenia habilitacji na polskim uniwersytecie. W 1906 roku stosowne podanie na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego złożyła Zofia Daszyńska-Golińska, prośbę jej jednak oddalono⁵.

Początkowo studia historyczne kończyły głównie nauczycielki pragnące poszerzyć zakres wiedzy i kompetencji. W niepodległej Polsce studia uniwersyteckie wyraźnie się zdemokratyzowały. O szansach edukacyjnych w większym stopniu zaczęły decydować zdolności, głód intelektualny i samozaparcie, nie zaś płeć, wykonywany zawód, pochodzenie społeczne czy cenzus majątkowy. Kobiety na uniwersytetach nie budziły już powszechnego zdziwienia, choć zdarzały się

¹ Prawo do uczęszczania na wykłady w charakterze słuchaczek zwyczajnych na wydziałach filozoficznych w 1897 roku jako pierwsze uzyskały Galicjanki. Wcześniej, w 1894 roku, trzy kobiety (Stanisława Dowgiałło, Janina Kosmowska, Jadwiga Sikorska) dostały indywidualne zgody Senatu Uniwersytetu Jagiellońskiego na uczęszczanie na wykłady w charakterze hospitantek. W 1897 roku Austriackie Ministerstwo Oświaty wydało rozporządzenie, na mocy którego dopuszczono kobiety do regularnych studiów na wydziałach filozoficznych pod warunkiem ukończenia 18. roku życia, posiadania obywatelstwa austriackiego, zdania egzaminu dojrzałości w gimnazjum rządowym lub równorzędnym. Rok później rozporządzeniem tym objęto cudzoziemki; szerzej zob. M. Kondracka, *Kobiety na uniwersytetach*, [w:] A. Żarnowska, A. Szwarc (red.), *Równe prawa i nierówne szanse. Kobiety w Polsce międzywojennej*, Warszawa 2000, s. 271–273.

² Helena Polackówna studiowała w latach 1905–1909, Natalia Gąsiorowska od 1906 do 1910 roku, zob. B. Jakubowska, *Kobiety w historiografii polskiej do 1939 r.*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, cz. 2, J. Maternicki (red.), Warszawa 1987, s. 341.

³ We Lwowie w latach 1903–1917/18 doktoryzowało się 55 kobiet, w tym 19 z historii, zob. J. Sułchmiel, *Działalność naukowa kobiet w Uniwersytecie we Lwowie do roku 1939*, Częstochowa 2000, s. 96–97.

⁴ Przed I wojną światową na Uniwersytecie Lwowskim doktoryzowały się również Justyna Jastrzębska, Helena i Maria Polackówny, Natalia Gąsiorowska, Zofia Łubieńska, Leontyna Tereszkiewicz, Regina Badian, Felicja Meller i inne.

⁵ Daszyńska-Golińska studiowała ekonomię i socjologię w Zurychu, tam też się doktoryzowała. Mimo iż wykładała m.in. w Berlinie i była autorką kilku znaczących prac, po powrocie do Polski odmówiono jej habilitacji; zob. *Zofia Daszyńska-Golińska*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VIII, Warszawa 1959–1960, s. 223–225; *Zofia Daszyńska-Golińska (1866–1934)*, [w:] *Historycy a socjalizm. Polska lewica niepodległościowa spod znaku Klío. Wybór tekstów*, J. Kolbuszowska, M. Sikorska-Kowalska (oprac.), Łódź 2014, s. 31–39.

sytuacje, jak ta z 1925 roku, kiedy to rektor Uniwersytetu Warszawskiego podczas uroczystej inauguracji roku akademickiego, publicznie zakwestionował sens studiowania przez kobiety, uznając, iż to dla nich zbyt duży wysiłek i jednocześnie nadmierny ciężar ekonomiczny dla państwa, zważywszy na nikły stopień wykorzystania przez panie w pracy zawodowej, zdobytej na uczelniach wiedzy⁶.

Mimo akceptacji, a właściwie tolerowania „żeńskich” studiów, w ich konsekwencji zaś doktoratów – habilitacji i docentury kobiet w patriarchalnym środowisku naukowym II RP nadal budziły opór. Na Uniwersytecie Jagiellońskim do 1939 roku zaledwie 15 kobiet uzyskało habilitację, z tego *veniam legendi* w zakresie nauk historycznych miała tylko jedna, Zofia Kozłowska-Budkowa⁷. Dla porównania, w tym samym okresie na wspomnianej uczelni habilitowało się 26 historyków mężczyzn⁸. We Lwowie sytuacja była bardzo zbliżona, przed II wojną w dziedzinie historii habilitowała się jedynie Łucja Charewiczowa (w 1937 r.)⁹.

Łatwiej niż w Galicji było uzyskać kobietom habilitację na którymś z nowo utworzonych / reaktywowanych w niepodległej Polsce uniwersytetów, na co – poza większą otwartością środowiska – wpływały niedobory kadrowe i konieczność obsadzenia wakujących stanowisk. Dość spektakularnym przykładem była pierwsza na ziemiach polskich żeńska habilitacja w dziedzinie historii – Heleny Polaczkówny z 1929 roku na Uniwersytecie w Poznaniu¹⁰. Polaczkówna przetarła

⁶ J. Halbersztadt, *Kobiety w murach Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1939*, [w:] *Kobieta i kultura...*, s. 111–112. Kobiety charakteryzowała niższa niż mężczyzn efektywność studiowania. Częściej przerywały studia, rzadziej wienczyły je dyplomem. I tak, na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1928–1929 kobiety stanowiły 25% absolwentów, mimo iż ich odsetek wśród studiujących wynosił 38%; zob. *ibidem*, s. 113–115. Podobnie proporcje można było obserwować na innych uczelniach.

⁷ Zofia Kozłowska-Budkowa od 1924 do 1964 roku związana była z Zakładem Nauk Pomocniczych Historii UJ. W 1923 roku uzyskała doktorat, w 1937 habilitację; szerzej zob. B. Wyrozumska, *Zofia Kozłowska-Budkowa (1893–1986)*, [w:] *Złota Księga Wydziału Historycznego UJ*, J. Dybiec (red.), Kraków 2000, s. 341–346.

⁸ W. Marmon, *Habilitacje historyczne w Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1918–1939*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej. Materiały konferencji naukowych w Krakowie i Lublinie 1984 i 1985*, J. Maternicki (red.), Warszawa 1986 s. 179.

⁹ O życiu Łucji Charewiczowej i jej dorobku w dziedzinie historii pisali: J. Suchmiel, *Łucja Charewiczowa (1897–1943). Życie i dzieło*, Częstochowa 2001; A. Kusiak, *Łucja Charewiczowa – inicjatorka badań nad przeszłością kobiet polskich*, [w:] *Kobieta i kultura. Kobiety wśród twórców kultury intelektualnej i artystycznej w dobie rozbiorów i w niepodległym państwie polskim*, A. Żarnowska, A. Szwarz (red.), Warszawa 1996, s. 99–103; D. Małczewska-Pawełec, *Łucja Charewiczowa (1897–1943)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, J. Taternicki, P. Sierżęga, P. Zaskilniak (red.), Rzeszów 2014, s. 517–534.

¹⁰ Helena Polaczkówna, doktor filozofii od 1909 roku. Mimo wymaganego i dobrze ocenionego dorobku, bez skutku (od 1926 roku) wnioskowała na UJK o przeprowadzenie habilitacji. O kulisach tej sprawy pisał w liście do nieznanego adresata, prawdopodobnie Kazimierza Tymienieckiego, Oswald Balzer (Archiwum UAM, sygn. 148/43). Wspomniany list dość obszernie cytuje D. Mazurczak, *Kariery akademickie kobiet w Polsce międzywojennej – Uniwersytet Poznański*, [w:] *Kobieta i kultura...*, s. 132. Zob. także, S. Ciara, *Helena Polaczkówna (1881–1942)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej...*, s. 371.

szlak naukowego awansu innym kobietom. Kilka lat później na Uniwersytecie Warszawskim habilitowały się Natalia Gąsiorowska (1933), Wanda Moszczeńska (1934) i Hanna Pohoska (1934). Uniwersytet Stefana Batorego przed II wojną nie wypromował żadnej samodzielnej uczoney specjalizującej się w zakresie historii¹¹.

W okresie dwudziestolecia, szczytem kariery uniwersyteckiej dla polskich historyczek była habilitacja, którą udało się uzyskać zaledwie sześciu kobietom. W wyniku II wojny światowej polska historiografia poniosła wiele strat osobowych, między innymi dwie spośród wspomnianych sześciu samodzielnych badaczek dziejów nie dożyły jej zakończenia¹². U progu PRL-u zaledwie cztery uczone mogły potencjalnie ubiegać się o profesorski awans.

Jednym z podstawowych fundamentów socjalistycznego państwa miała być poprawa pozycji społecznej kobiet. Konstytucja z 1952 roku zapewniała im pełnię praw politycznych, gospodarczych i społecznych¹³. Formalnie ich status był równy statusowi mężczyźn. Kobiety zasiadały w Sejmie, coraz liczniej podejmowały pracę zawodową, awansowały w strukturach partyjnych. Z drugiej jednak strony rzadko pełniły ważne funkcje kierownicze, a ich obecność w gremiach decyzyjnych wynikała głównie z przyjętej i ideologicznie umotywowanej zasady „klucza”¹⁴. Oficjalnie państwo sprzyjało kobiecym karierom i promowało je w różnych obszarach aktywności. Warto jednak postawić pytanie, czy wypełniająca tradycyjne role biologiczne i rodzinne kobieta (wzorce kulturowe nie zmieniają się tak szybko) miała przestrzeń i czas na realizowanie swych naukowych ambicji? Czy awans i samodzielność naukowa były w przypadku kobiet tak oczywiste? Wreszcie, jak dużo było kobiet wśród samodzielnych pracowników nauki?

Praca na wyższej uczelni bardzo długo kojarzona była z profesją typowo męską, wymagającą predyspozycji takich jak systematyczność, odporność, dysponowanie czasem niezbędnym na rozwój. Zaangażowane w życie rodzinne kobiety z natury rzeczy miały ten czas ograniczony, przez co wydawały się mniej rokującymi pracownikami nauki¹⁵. Doskonale ilustrują to gorzkie słowa Krystyny Śreniowskiej, która wspominała, iż jej przełożony profesor Marian H. Serejski nie inwestował w wykształcenie „baby z dwojgiem dzieci”: „Po mnie trudno było oczekiwać

¹¹ Por. *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Wilno 1929, z. 1–2.

¹² Łucja Charewiczowa zginęła w 1943 roku w Auschwitz. Helena Polackówna została zamordowana rok wcześniej.

¹³ Konstytucja PRL z 22.07.1952 roku, artykuł 66/1: „Kobieta w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej ma równe z mężczyzną prawa we wszystkich dziedzinach życia państwowego, politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego”.

¹⁴ R. Siemińska, *Kobiety: nowe wyzwania. Starcie przeszłości z teraźniejszością*, Warszawa 1996, s. 12 i nast.

¹⁵ I. Reszke, *Prestiż społeczny a płeć. Kryteria prestiżu zawodów i osób*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1984, s. 169.

poważniejszych postępów w pracy naukowej, skoro byłam głównym dostarczycielem środków do życia, gospodynią domową i czym tam jeszcze” – pisała po latach¹⁶.

Po 1945 roku w polityce zatrudnienia na wyższych uczelniach brano pod uwagę czynniki związane z przebiegiem dotychczasowej kariery uczonego, jego dorobkiem, kwestiami światopoglądowymi; aspekty płciowe nie były dominujące, choć w sytuacji możliwego wyboru pomiędzy mężczyzną a kobietą, etat często przypadał temu pierwszemu. Tuż po wojnie (do 1947 roku) władza stosowała wobec świata nauki politykę „przyciągania”, pozyskiwania nowych pracowników, co spowodowane było jej początkową słabością, a przede wszystkim brakami kadrowymi wynikającymi zarówno ze strat wojennych, jak i uruchamiania nowych uczelni. Konieczność zapełnienia istniejących wakatów i stworzenia nowych ośrodków były dla polskich kobiet czynnikiem sprzyjającym ich naukowemu awansowi. Na prestiżowych uczelniach takich jak Uniwersytet Warszawski, Jagielloński, uczone musiały konkurować z bardziej utytułowanymi i doświadczonymi kolegami; w Łodzi, Lublinie, Wrocławiu czy Toruniu konkurencja nie była już tak ostra.

Na tworzonych tuż po wojnie uniwersytetach, liczebność pretendujących do naukowej samodzielności kobiet historyczek sukcesywnie rosła. W latach 1945–1989 najwięcej samodzielnych pracownic nauki było na Uniwersytecie Łódzkim. Tamtejszy Instytut Historii w porównaniu z innymi tego typu placówkami był prawdziwą „ziemią obiecana” dającą kobietom przestrzeń do awansu i naukowego rozwoju. Do momentu transformacji ustrojowej w rzeczonym Instytucie pracowało osiem kobiet samodzielnych pracowników nauki, w tym cztery profesor zwyczajne: Natalia Gąsiorowska-Grabowska¹⁷ (tytuł profesora uzyskała w 1945 roku), Gryzelda Missalowa¹⁸ (profesor zwyczajny od 1970), Helena Brodowska-Kubicz¹⁹ (profesor od 1979) i Zofia Libiszowska²⁰ (profesor zwyczajny od 1980), oraz cztery profesor nadzwyczajne: Halina Evert-Kappesowa²¹, Krystyna Śreniowska²², Bar-

¹⁶ K. Śreniowska, *Moje życie, Pamiętnik*, maszynopis w posiadaniu autorki, s. 82.

¹⁷ Archiwum UŁ, Akta osobowe N. Gąsiorowskiej-Grabowskiej, nr 636; *Słownik biograficzny historyków łódzkich*, J. Kita, R. Stobiecki (oprac.), Łódź 2000, s. 34–36; J. Kita, *Luminarze nauki polskiej w Uniwersytecie Łódzkim. Pro memoria*, Łódź 2015, s. 59–63.

¹⁸ *Słownik biograficzny historyków...*, s. 72–73. Akta osobowe G. Missalowej znajdują się w AUŁ, nr 5139.

¹⁹ Biogram H. Brodowskiej-Kubicz, [w:] J. Kita, *op. cit.*, s. 17–20. Akta osobowe H. Brodowskiej-Kubicz, AUŁ, nr 9950.

²⁰ Akta osobowe Zofii Libiszowskiej, AUŁ, nr 12854. *Zofia Libiszowska*, [w:] *Słownik biograficzny historyków...*, s. 64–65; J. Kita, *op. cit.*, s. 157–161.

²¹ Akta osobowe Haliny Evert-Kappesowej, AUŁ, nr 12981. *Halina Evert-Kappesowa*, [w:] *Słownik biograficzny historyków...*, s. 29–31; J. Kita, *op. cit.*, s. 55–58.

²² O życiu i twórczości K. Śreniowskiej pisali m.in.: R. Stobiecki, *Prof. dr hab. Krystyna Śreniowska*, [w:] *Jubileusz Profesor Krystyny Śreniowskiej*, Łódź 2004, s. 5–12; J. Kolbuszewska, *Jubileusz profesor Krystyny Śreniowskiej*, „Rocznik Łódzki” 2005, t. 42, s. 313–314; B. Szafran, *Śreniowska Krystyna*, [w:] *Encyklopedia „Solidarności”*, t. 1: *Opozycja w PRL 1976–1989*, Warszawa 2010, s. 453.

bara Wachowska²³ i Alina Barszczewska-Krupa²⁴ (trzy ostatnie zostały profesorami zwyczajnymi w latach dziewięćdziesiątych).

Prawie wszystkie spośród z nich pełniły funkcje kierowników jednostek / katedr / zakładów²⁵, zasiadały również we władzach Instytutu. Spośród samodzielnych pracownic nauki, dwie były jego dyrektorami²⁶. Trzy kobiety historyczki pełniły funkcje dziekanów i prodziekanów Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego²⁷.

Od początku istnienia Instytutu do końca lat osiemdziesiątych proporcje zatrudnienia kobiet pozostawały na stałym, około dwudziestopięcioprocentowym poziomie²⁸. Jeśli chodzi o profesorów tytularnych, w pierwszym dziesięcioleciu istnienia Instytutu na pięciu mężczyzn przypadła tylko jedna kobieta. Kolejna pojawiła się w tym gronie dopiero w roku 1970 (w tym samym czasie zatrudnionych było czterech mężczyzn profesorów). W 1979–1988 następne dwie kobiety awansowały do stopnia profesora tytularnego; stosunek kobiet profesorów do mężczyzn profesorów, przedstawiał się jak trzy do czterech²⁹.

Dla porównania, na drugim miejscu pod względem liczebności kobiet historyczek samodzielnych pracownic nauki był Uniwersytet Mikołaja Kopernika

²³ Biogram Barbary Wachowskiej pochodzący ze stron Polskiego Towarzystwa Historycznego; <http://pthlodz.uni.lodz.pl/poziom2/bwach.html>, dostęp: 14.01.2016. Akta osobowe w tym życiorysy, ankiety personalne etc. znajdują się w AUŁ, nr 16753.

²⁴ Biogram na stronie Instytutu Historii UŁ, http://www.historia.uni.lodz.pl/instytut/dyrektorzy/barszczewska_krupa_alina.htm, dostęp: 14.01.2016. Akta osobowe Barszczewskiej-Krupy znajdują się w Archiwum UŁ, nr 16609.

²⁵ Natalia Gąsiorowska-Grabowska od 1952 roku kierowała Katedrą Historii Gospodarczej i Społecznej UŁ, po reorganizacji (dokonanej w latach 1952–1956), Katedrą Historii Polski XIX i XX wieku. Od 1958 roku wspomnianą Katedrę (następnie Zakład) objęła Gryzelda Missalowa. W 1959 roku Zakładem Historii Polski XIX–XX wieku kierowała Helena Brodowska, która trzy lata później objęła kierownictwo stworzonego przez siebie Zakładu Historii Wsi i Ruchu Ludowego, jedynej wówczas jednostki tego typu w polskich uczelniach. W latach 1957–1970 utworzonym z własnej inicjatywy Zakładem Historii Bizancjum kierowała Halina Evert-Kappesowa, która była również kierownikiem Katedry/Zakładu Historii Powszechnej Starożytnej i Średniowiecznej (lata 1966–1975). Zakładem Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej w latach 1973–1984 kierowała Zofia Libiszowska. Zakładem Historii Polski Najnowszej – docent Barbara Wachowska.

²⁶ Dyrektorami Instytutu Historii UŁ były: Natalia Gąsiorowska-Grabowska w latach 1948–1952 i Alina Barszczewska-Krupa w latach 1983–1984. Krystyna Śreniowska pełniła funkcję wicedyrektora IH w latach 1981–1985.

²⁷ Gryzelda Missalowa była dziekanem w latach 1954–1955 (a prodziekanem w latach 1953–1954); Zofia Libiszowska – dziekanem w latach 1984–1987 (prodziekanem w 1981–1983); Alina Barszczewska-Krupa – dziekanem w latach 1987–1990 (prodziekanem w latach 1976–1981).

²⁸ Najwyższy odsetek kobiet zatrudnionych w Instytucie Historii UŁ był w 1948 roku i wynosił 33%, najniższy w 1964 – 18%, za: M. Parzynowską, *Kobiety w profesorskich togach w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego 1945–1990*, Łódź 2015, maszynopis pracy doktorskiej w posiadaniu autorki, s. 77–78.

²⁹ M. Parzynowska, *op. cit.*, s. 289: Zatrudnienie w Instytucie Historycznym i Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego z uwzględnieniem procentowego udziału kobiet, tab. 2, 5.

nika w Toruniu³⁰. W okresie PRL-u pracowały tam cztery historyczki z habilitacjami. Do końca lat osiemdziesiątych tylko jedna z nich awansowała na stopień profesora zwyczajnego – była to Maria Jaczynowska³¹. W omawianym ośrodku pracowały również trzy profesor nadzwyczajne: Jadwiga Lechicka, która w 1946 roku przeniosła się do Torunia z Łodzi³², Irena Janosz-Biskupowa³³ oraz Teresa Gilas³⁴.

Jeśli chodzi o obsadę stanowisk kierowniczych, wśród dyrektorów Instytutu Historii i Archeologii UMK znajdziemy tylko jedną kobietę (na dziesięciu mężczyzn). W latach 1976–1978 funkcję tę sprawowała Maria Jaczynowska. I odpowiednio wśród jedenastu mężczyzn wicedyrektorów była tylko jedna kobieta – Teresa Gilas (wicedyrektor w latach 1986–1990). W okresie PRL-u dziekanem Wydziału Humanistycznego UMK tylko raz była kobieta – historyk³⁵.

³⁰ Podobnie jak w Toruniu, na Uniwersytecie Wrocławskim w okresie PRL-u pracowały cztery kobiety posiadające habilitację w zakresie historii. Tylko jedna spośród nich, Ewa Maleczyńska, awansowała do pozycji profesora zwyczajnego w 1966 roku. Do końca lat sześćdziesiątych Maleczyńska była również jedyną kobietą pełniącą w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego funkcję kierownika katedry / zakładu. Długo też pozostawała jedyną historyczką cieszącą się statusem samodzielnego pracownika nauki. Kolejne uczone dołączyły do tego grona dopiero w latach siedemdziesiątych i rekrutowały się w większości spośród wychowanków wrocławskiej Alma Mater, m.in.: Stefania Ochmann-Staniszevska, Teresa Maria Kulak; szerzej zob. *Uniwersytet Wrocławski w latach 1945–1970. Księga jubileuszowa*, W. Floryan (red.), Wrocław–Warszawa–Kraków 1970; *Nauka w powojennym Wrocławiu 1945–2015. W 70. Rocznice powstania polskiego środowiska naukowego we Wrocławiu*, W. Kucharski, K. Bock-Matuszczyk, G. Strauchold (red.), Wrocław 2015; *Studia z dziejów kultury i ideologii ofiarowane Ewie Maleczyńskiej w 50 rocznicę pracy dydaktycznej i naukowej*, R. Heck, W. Korta, J. Leszczyński (red.), Wrocław–Warszawa–Kraków 1968; *Ustrój – polityka – kultura. Studia ofiarowane Profesor Stefanii Ochmann-Staniszevskiej*, J. Maroń, R. Kołodziej (red.), Wrocław 2011; K. J. Matwijowski, *Szkic do portretu uczoney, nakreślony z okazji jubileuszu prof. Stefanii Ochmann-Staniszevskiej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2011, nr 3394, Historia CLXXXIV; W. Wrześniński, *Wstęp*, [w:] *Polska leży na Zachodzie. Studia z dziejów Polski i Europy dedykowane Pani Profesor Teresie Kulak*, W. Wrześniński, M. Masnyk, K. Kawalec (red.), Toruń 2011, s. 11–15.

³¹ *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994. Materiały do biografii*, H. Duczkowska-Moraczewska, H. Gołombiowski, R. Karpiesiuk (oprac.), S. Kalembka (red.), Toruń 1995, s. 283; S. Olszaniec, M. Pawlak, P. Wojciechowski, *Prof. Maria Jaczynowska, Wybitna badaczka świata starożytnego*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 2014, t. 30 (3), s. 3–18.

³² *Pracownicy nauki i dydaktyki...*, s. 403; *Słownik biograficzny historyków łódzkich...*, s. 62–63.

³³ Na temat życia i osiągnięć naukowych I. Biskupowej, zob.: J. Tandecki, *Tradycje archiwistyki i osiągnięcia naukowe archiwistów*, [w:] *Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (1945–2011). Dzieje zakładów i główne kierunki badań*, J. Kłaczek (red.), Toruń 2011, s. 33–34 i nast.; *Pracownicy nauki i dydaktyki...*, s. 294.

³⁴ O naukowej działalności Gilas, zob. *Pracownicy nauki i dydaktyki...*, s. 215–216.

³⁵ Chodzi o Jadwigę Lechicką, która w latach 1954–1956 była prodziekanem, a następnie dziekanem (1956–1958).

W latach 1945–1989 na UMK pracowało 35 historyków – mężczyzn z habilitacją i osiem kobiet³⁶. Przykładowo w 1985 roku na całym Wydziale Humanistycznym było sześciu profesorów zwyczajnych, siedmiu nadzwyczajnych, 33 docentów³⁷.

Nie na wszystkich utworzonych tuż po wojnie uniwersytetach sukcesywnie wzrastała liczba kobiet samodzielnych badaczek przeszłości. Na tle Łodzi, Torunia czy Wrocławia lubelski Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej nie prezentował się najlepiej. Mimo szacownej patronki nie prowadzono tam polityki, która w jakiś szczególnie sposób sprzyjałaby zatrudnianiu kobiet³⁸. Na UMCS w okresie PRL-u tylko dwie historyczki uzyskały samodzielność naukową. Były to Mirosława Zakrzewska-Dubasowa (habilitacja w 1965 roku)³⁹ i Krystyna Wróbel-Lipa (habilitacja w roku 1987)⁴⁰; jedna z nich została profesorem zwyczajnym⁴¹.

Po zestawieniach prezentujących liczbę kobiet, które awansowały do grona samodzielnych pracowników nauki, warto zastanowić się, co sprzyjało ich karierom? Poza determinacją, ciekawością poznawczą, cechami osobowości i uzdolnieniami niezbędnymi obu płciom, zdobyciu uniwersyteckich etatów oraz awansowi kobiet niewątpliwie „służyły” powojenne braki kadrowe. Podobnie jak w dwudziestym wieku, łatwiej było im związać się z powstającymi dopiero ośrodkami. Nowo tworzone uniwersytety w wielu przypadkach budowały zarówno materialne, jak i osobowe zaplecze od podstaw. W sytuacji istnienia wakatów chętniej zatrudniano kobiety. Często bywały one jedynymi kandydatkami na dane stanowisko i nie musiały stawać do nierównej konkurencji z mężczyznami. Nierównej, gdyż zazwyczaj później rozpoczynały kariery, miały mniejszy dorobek i doświadczenie oraz kontakty w środowisku.

Jeśli przyjrzymy się historyczkom, które osiągnęły najwyższą pozycję w hierarchii naukowej, czyli profesurę zwyczajną, dostrzeżemy pewną korelację pomiędzy zajmowanym przez nie tym miejscem a ich zainteresowaniami badawczymi. I tak w przypadku Gąsiorowskiej-Grabowskiej czy Missalowej o przyspieszeniu kariery poza względami politycznymi, do których jeszcze wrócę, mogła zadecydować problematyka badawcza, jaką podejmowały. Obie zajmowały się historią spo-

³⁶ Wśród wspomnianych ośmiu kobiet były cztery historyczki z habilitacją, dwie docent kontraktowe bez habilitacji, dwie etnolożki z habilitacjami; por. A. Zielińska-Nowicka, *Pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Historii i Archiwistyki UMK w latach 1945–2005*, [w:] *Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (1945–2005)*, J. Sziling (red.), Toruń 2006, s. 240–256.

³⁷ J. Bełkot, *Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu w latach 1945–1985*, Toruń 1986, s. 94.

³⁸ Na żadnym uniwersytecie w okresie PRL-u nie prowadzono celowej polityki promowania kobiet.

³⁹ Podstawowe dane biograficzne dotyczące bohaterki znajdują się w wypełnionej przez M. Zakrzewską-Dubasową ankiecie dla potrzeb publikacji *Współcześni uczeni polscy, sylwetki profesorów*, maszynopis w posiadaniu autorki (dzięki uprzejmości prof. A. Stępnika).

⁴⁰ Zob. Baza Nauka Polska, Ludzie Nauki, <http://naukapolska.pl/dhtml/raporty/ludzieNauki?rtype=opis&objectId=34593&lang=pl>

⁴¹ Profesorski awans M. Zakrzewskiej-Dubasowej miał miejsce w 1984 roku.

łeczno-gospodarczą, którą szczególnie promowały ówczesne władze. Inne uczone znalazły nisze badawcze, które pozwoliły im na „rozwiniecie skrzydeł”. Helena Brodowska uprawiała historię wsi i ruchu ludowego – problematykę dość rzadko podejmowaną w innych ośrodkach; szybko więc zyskała pozycję lidera. Podobnie rzecz wyglądała w przypadku Marii Jaczynowskiej, jednej z najwybitniejszych specjalistek od antyku czy Mirosławy Zakrzewskiej-Dubasowej, wybitnej badaczki dziejów Armenii i Ormian. Pewną analogię dostrzeżemy również w przypadku uprawianej przez Śreniowską historii historiografii; dziejów Bizancjum zgłębiających przez Evert-Kappesową, czy historii Kuby, Meksyku i Chile uprawianej przez Gilas. Oczywiście, o wyborze problematyki badawczej decydowały zainteresowania, predyspozycje i umiejętności (choćby językowe). Doświadczenia życiowe (w przypadku Brodowskiej-Kubicz było to pochodzenie i zaangażowanie podczas wojny w działalność Batalionów Chłopskich), bywały też przypadki związane z zapotrzebowaniem na badania z danego zakresu etc. Kolejne pokolenia kobiet coraz śmielej wchodziły jednak w obszary, które dotąd wydawały się domeną mężczyzn; historię myśli politycznej (Kulakowa), historię idei (Barszczewska-Krupa), czy dzieje polskiego parlamentaryzmu (Ochmann-Staniszevska).

O awansie naukowym w PRL-u decydowały też kwestie polityczne. Na pozycję Gąsiorowskiej-Grabowskiej w Instytucie Historii UŁ (który powstał z jej inicjatywy), a następnie na Uniwersytecie Warszawskim, wpływ miała nie tylko przedwojenna habilitacja, ale również poglądy polityczne i relacja w władzę⁴². Wśród historyczek mieliśmy osoby zaangażowane w tworzenie „socjalistycznej nauki” – ambasadorki marksizmu, do których zaliczyć można wymienione już Gąsiorowską-Grabowską, Missalową czy Ewę Maleczyńską. Historyczki ruchu robotniczego, Barbarę Szerer i Barbarę Wachowską, których zainteresowania badawcze i przynależność organizacyjna niewątpliwie przełożyły się na karierę. Bliska temu gronu była również (do pewnego momentu uczennica Missalowej) – Barszczewska-Krupa. Po „drugiej stronie barykady”, szczególnie w latach osiemdziesiątych, znalazła się Śreniowska otwarcie popierająca opozycję, za co spotkała ją kara w postaci wydłużenia czasu awansu, i Irena Janosz-Biskupowa, uczennica Karola Górskiego, która nie przeszła weryfikacji pomocniczych sił naukowych na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku, co skutkowało zwolnieniem jej z Uniwersytetu Wrocławskiego (w 1951 roku)⁴³. Ponownie zatrudniono ją dopiero w roku 1966. Pomędzy hołubionymi a represjonowanymi przez władzę znalazły się także uczone, które starały się przystosować do nowego ustroju i mimo wszystko realizować swe pasje badawcze. Do tej grupy należały między innymi

⁴² T. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2007, s. 94–95 i nast.

⁴³ *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika...*, s. 296.

(„obce klasowo”) pracujące na UŁ: Zofia Libiszowska z domu Gołuchowską, córka wojewody lwowskiego i senatora II Rzeczypospolitej Wojciecha Gołuchowskiego i Marii z Baworowskich, czy Halina Evert-Kappesowa, wywodząca się z rodziny działacza społecznego, senatora i współzałożyciela wydawnictwa, Ludwika Everta.

Reasumując, w minionym stuleciu, szczególnie po II wojnie światowej, na drodze do samodzielności naukowej kobiet nie stawali już tak często wątpiący w ich zdolności intelektualne mężczyźni. Poprawność ideologiczna zabraniała też w sposób otwarty blokować kobietom drogę do kolejnych stopni naukowych. Bardzo wiele zależało jednak od klimatu intelektualnego środowiska pracy, wspierającego szefa i kolegów, otwartych recenzentów, jak i mądrych partnerów oraz wspierających rodzin. O ile czynniki instytucjonalne wydawały się w PRL-u kobietom sprzyjać, o tyle kulturowe i biologiczne uwarunkowania nadał pozostały czynnikiem ograniczającym⁴⁴. Mnogość ról społecznych, w jakich występują kobiety (rola matki, żony, opiekującej się starszymi rodzicami córki), nakłada na nie sporo dodatkowych obowiązków, wymagających wysiłku i samozaparcia w łączeniu kariery naukowej i życia rodzinnego. To może, ale nie musi skutkować wydłużeniem czasu potrzebnego na awans! Wiele zależy od indywidualnych predyspozycji, umiejętności organizacyjnych, wsparcia najbliższych, mądrości mentorów oraz przystosowania się do funkcjonowania we wciąż zdominowanym przez mężczyzn i działającym na ich prawach, świecie nauki⁴⁵.

Bibliografia

Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego, Akta osobowe pracowników.

Baer M., *Niebezpieczne związki. Szkic o antropologii i feminizmie*, [w:] *Granice dyscyplinarne w humanistyce*, J. Kowalewski, W. Piasek, M. Śliwa (red.), *Colloquia Humaniora*, Olsztyn 2006, s. 85–102.

Baer M., *Women's spaces: class, gender and the club: an anthropological study of the transitional process in Poland*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003.

Bełkot J., *Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu w latach 1945–85*, Wydawnictwo TTK, Toruń 1986.

⁴⁴ M. Sulik, *Kobiety w nauce. Podmiotowe i społeczno-kulturowe uwarunkowania*, Katowice 2010, s. 184–187.

⁴⁵ W ubiegłym roku liczebność kobiet i mężczyzn samodzielnych pracowników nauki w dziedzinie historii przedstawiała się następująco: na poziomie habilitacji 230 kobiet, 727 mężczyzn. Kobiety historyczki stanowią 24% ogólnej liczby doktorów habilitowanych, mężczyźni prawie 76%. Jeśli chodzi o profesorów tytularnych mamy 158 kobiet i 780 mężczyzn. Kobiety stanowią więc 16,8% ogólnej liczby profesorów tej specjalności, mężczyźni 83,2% (Baza Nauka Polska, dostęp: 1.05.2015) – obliczenia własne autorki; szerzej zob. J. Kolbuszewska, *Kobiety w nauce – akademicki awans polskich historyczek wczoraj i dziś*, „Sensus Historiae” 2015, t. 19, z. 2, s. 109–121.

- Biogramy uczonych polskich. Cz. 1: Nauki społeczne*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1983.
- Bogucka M., *Gorsza płeć. Kobieta w dziejach Europy od antyku aż po wiek XXI*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2005.
- Bogucka M., *Women and the Roots of European Culture*, „Acta Poloniae Historica” 2006, t. 94, s. 59–84.
- British Women's History: a Bibliographical guide*, J. Hannam, A. Hughes, P. Stafford (red.), Manchester University Press, Manchester and New York 1996.
- Charewiczowa Ł., *Kobieta w dawnej Polsce do rozbiorów*, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, Lwów 1938.
- Chołuj B., *Różnica między women's studies i gender studies*, „Katedra” 2001, nr 1, s. 26–33.
- Ciara S., *Helena Polackówna (1881–1942)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, J. Maternicki, P. Sierżęga, P. Zaszkiłniak (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 365–375.
- Cichomska M., *Od matriarchatu do feminizmu*, „Brama”, Poznań 1996.
- Czajeczka B., *„Z domu w szeroki świat...”. Droga kobiet do niezależności w zaborze austriackim w latach 1890–1918*, Universitas, Kraków 1990.
- Dera A., *Kobiety (w) nauce. Problem płci we współczesnej filozofii nauki i praktyce badawczej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013.
- Dictionary of Women Worldwide: 25,000 Women through the Ages*, vol. 1–3, A. Commire, D. Klezmer (eds.), Yorkin Publications, Detroit 2007.
- Domańska E., *Historia feminizmu i feministyczna historia*, „Odra” 1994, nr 7–8, s. 22–28.
- Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*, t. 1, A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarc (red.), Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2008.
- Działalność kobiet polskich na polu oświaty i nauki*, W. Jamrożek, D. Żołądz-Strzelczyk (red.), „Eruditus”, Poznań 2003.
- Dzieje kobiet w Polsce. Dyskusja wokół przyszłej syntezy*, K. Makowski (red.), Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2014.
- Fidelis M., *Women. Communism and industrialization in postwar Poland*, Cambridge University Press, Cambridge–New York 2010.
- Fihel A., *Płeć a trwanie życia: analiza demograficzna*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.
- Frevert U., *Mąż i niewiasta. Niewiasta i mąż. O różnicach płci w czasach nowoczesnych*, A. Kopacki (tłum.), Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1997.
- Frevert U., *Women in German history: from bourgeois emancipation to sexual liberation*, Berg Publisher, Oxford 1989.
- Gendered Career Trajectories in Academia in Cross-National Perspective*, R. Siemieńska, A. Zimmer (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.
- Grabski A. F., *Zarys historii historiografii polskiej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2000.
- Halbersztadt J., *Kobiety w murach Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1939*, [w:] A. Żarnowska, A. Szwarc (red.) *Kobieta i kultura: kobiety wśród twórców kultury intelektualnej i artystycznej w dobie rozbiorów i w niepodległym państwie polskim. Zbiór studiów*, Warszawa Wydawnictwo DiG, Warszawa 1996, s. 107–126.

- Hass L., *Inteligencji polskiej dole i niedole XIX i XX wiek*, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna w Łowiczu, Łowicz 1999.
- Hausen K., *Porządek płci: studia historyczne*, J. Górny (tłum.), Wydawnictwo Neriton, Niemiecki Instytut Historyczny, Warszawa 2010.
- Historia zwyczajnych kobiet i zwyczajnych mężczyzn: dzieje społeczne w perspektywie gender*, D. Kałwa, Pudłocki T. (red.), Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska, Przemysł-Kraków 2007.
- Historia życia prywatnego*, t. 4: *Od rewolucji francuskiej do I wojny światowej*, M. Perrot (red.), A. Paderewska-Gryza, B. Panek, W. Gilewski (tłum.), M. Czapliński (red. nauk. przekładu), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1999.
- Hoszowska M., *Siła tradycji, presja życia. Kobiety w dawnych podręcznikach dziejów Polski (1795–1918)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005.
- Hufton O., *Women, Gender and Fin de Siècle*, [w:] *Companion to Historiography*, M. Bentley (ed.), Taylor & Francis, London–New York 1997, s. 907–917.
- Hulewicz J., *Sprawa wyższego wykształcenia kobiet w Polsce w XIX wieku*, Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Księgarnia Gebethnera i Wolffa, Kraków 1939.
- Idealistki, siłaczki, reformatorki. Kobiety w nauce polskiej*, E. Oleksy (red.), Ośrodek Naukowo-Badawczy Problematyki Kobiet Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.
- Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (1945–2005)*, J. Sziling (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2006.
- Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (1945–2011). Dzieje zakładów i główne kierunki badań*, J. Kłaczek (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.
- Inteligencja polska XIX i XX wieku. Studia 4*, R. Czepulis-Rastenis (red.), PWN, Warszawa 1985.
- Jakubowska B., *Kobiety w historiografii polskiej do 1939 r.*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, cz. 2, J. Maternicki (red.), Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1987, s. 321–333.
- Jubileusz Profesor Krystyny Śreniowskiej*, Wydawnictwo Ibidem, Łódź 2004.
- Kaczkowski Z., *Kobieta w Polsce. Studium historyczno-obyczajowe*, t. 1–2, Nakładem Księgarni Kazimierza Grendyszyńskiego, Druk S. Kornatowskiego, Sankt Petersburg 1895.
- Kałwa D., *Historia kobiet – kilka uwag metodologicznych*, [w:] *Dzieje kobiet w Polsce*, K. Makowski (red.), Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2014, s. 13–28.
- Kałwa D., *Historia kobiet versus studia gender – o potrzebie interdyscyplinarnego dialogu*, [w:] *Historia – dziś. Teoretyczne problemy wiedzy o przeszłości*, E. Domańska, R. Stobiecki, T. Wiślicz (red.), Universitas, Kraków 2014, s. 115–126.
- Kielbicka A., *Helena Polackówna*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 27, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1983, s. 267–269.
- Kita J., *Luminarze nauki polskiej w Uniwersytecie Łódzkim. Pro memoria*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.
- Kobieta i edukacja na ziemiach polskich XIX i XX wieku*, t. 2, cz. 1–2, A. Żarnowska, A. Szwarz (red.), Wydawnictwo DiG, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1992.
- Kobieta i kultura życia codziennego. Wiek XIX i XX*, t. 5, A. Żarnowska, A. Szwarz (red.), Wydawnictwo DiG, Warszawa 1997.

- Kobieta i media. Studia z dziejów emancypacji kobiet*, P. Perkowski, T. Stegner (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2009.
- Kobieta i praca. Wiek XIX i XX*, t. 6, A. Żarnowska, A. Szwarc (red.), Wydawnictwo DiG, Warszawa 2000.
- Kobieta i rewolucja obyczajowa. Społeczno-kulturowe aspekty seksualności. Wiek XIX i XX*, t. 9, A. Żarnowska, A. Szwarc (red.), Wydawnictwo DiG, Warszawa 2006.
- Kobieta i społeczeństwo na ziemiach polskich w XIX wieku*, t. 1, A. Żarnowska, A. Szwarc (red.), Wydawnictwo DiG, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990.
- Kobieta i świat polityki. Polska na tle porównawczym w XIX i w początkach XX wieku*, t. 3, A. Żarnowska, A. Szwarc (red.), Wydawnictwo DiG, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994.
- Kobiety i kultura. Kobiety wśród twórców kultury intelektualnej i artystycznej w dobie rozbiorów i w niepodległym państwie polskim*, t. 4, A. Żarnowska, A. Szwarc (red.), Wydawnictwo DiG, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1996.
- Kobiety o kobietach. Studia i szkice. Wiek XIX i XX*, Hoff J. (red.), Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2011.
- Kolbuszewska J., *Jubileusz profesor Krystyny Śreniowskiej*, „Rocznik Łódzki” 2005, t. 42, s. 313–314.
- Kolbuszewska J., *Kobiety w nauce – akademicki awans polskich historyczek wczoraj i dziś*, „Sensus Historiae” 2015, t. 19, z. 2, s. 109–121.
- Kondracka M., *Kobiety na uniwersytetach*, [w:] *Równe prawa i nierówne szanse. Kobiety w Polsce międzywojennej*, A. Żarnowska, A. Szwarc (red.), Wydawnictwo DiG, Warszawa 2000, s. 271–273.
- Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Uniwersytet Stefana Batorego, Wilno 1929, z. 1–2.
- Kurkowska-Budzan M., *Historia zwykłych ludzi. Współczesna angielska historiografia dziejów społecznych*, Historia Jagiellonica, Kraków 2003.
- Kusiak A., *Łucja Charewiczowa – inicjatorka badań nad przeszłością kobiet polskich*, [w:] *Kobieta i kultura. Kobiety wśród twórców kultury intelektualnej i artystycznej w dobie rozbiorów i w niepodległym państwie polskim*, A. Żarnowska, A. Szwarc (red.), Wydawnictwo Warszawa DiG, Warszawa 1996, s. 99–103.
- Kusiak A., *O historii kobiet*, [w:] *Humanistyka i płeć*, t. 2: *Kobiety w poznaniu naukowym wczoraj i dziś*, E. Pakszys, D. Sobczyńska (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 1997, s. 210–216.
- Kusiak A., *O kobiecej historiografii*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1995, nr 1–2, s. 19–132.
- Majorek C., *Doktoraty historyczne w Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1918–1939*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej. Materiały konferencji naukowych w Krakowie i Lublinie 1984 i 1985*, t. 3, J. Maternicki (red.), Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1986, s. 154–173.
- Malczewska-Pawelec D., *Łucja Charewiczowa (1897–1943)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, J. Maternicki, P. Sierżęga, P. Zaskilniak (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 517–534.
- Malczewska-Pawelec D., Pawelec T., *Historia historiografii jako studium codzienności historyków (zarys programu badawczego)*, [w:] *Gra i konieczność. Zbiór rozpraw z filozofii*

- historii i historii historiografii*, G. Dominiak, J. Ostoja-Zagórski, W. Wrzosek (red.), Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz 2005, s. 255–264.
- Malczevska-Pawelec D., Pawelec T., *Życie codzienne lwowskich historyków w XIX stuleciu. Karol Szajnocha i Henryk Schmitt*, [w:] *Bagatokulturowe i historyczne środowiska Lwowa w XIX i XX stuleciach*, t. 4, L. Zaszkiński, J. Maternicki (red.), Lwowski Narodowy Uniwersytet im. Ivana Franki, Lwów–Rzeszów 2006, s. 19–41.
- Marmon W., *Habilitacje historyczne w Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1918–1939*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej. Materiały konferencji naukowych w Krakowie i Lublinie 1984 i 1985*, t. 3, J. Maternicki (red.), Warszawa Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów i Nauk Politycznych, Warszawa 1986, s. 174–196.
- Micińska M., *Inteligencja na rozdrożach 1864–1918*, Instytut Historii PAN, Warszawa 2008.
- Młodożeniec M., Knapińska A., *Czy nauka wciąż ma męską pleć? Udział kobiet w nauce*, „Nauka” 2013, nr 2, s. 47–72.
- Nauka w powojennym Wrocławiu 1945–2015. W 70. Rocznicę powstania polskiego środowiska naukowego we Wrocławiu*, W. Kucharski, K. Bock-Matuszczyk, G. Strauchold (red.), Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”, Wrocław 2015.
- Oczekiwania kobiet i wobec kobiet. Stereotypy i wzorce kobiecości w kulturze europejskiej i amerykańskiej*, B. Płonka-Syroka, J. Radziszewska, A. Szelańska (red.), Wydawnictwo DiG, Warszawa 2007.
- Pamięć historyczna kobiet*, M. Przeniosło, K. Sierakowska (red.), Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego, Kielce 2009.
- Parzynowska M., *Kobiety w profesorskich togach w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego 1945–1990*, Łódź 2015, maszynopis pracy doktorskiej.
- Perkowska U., *Studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1894–1939. W stulecie immatrykulacji pierwszych studentek*, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, „Secesja”, Kraków 1994.
- Pisulińska J., *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012.
- Pohoska H., *Nauczanie i popularyzacja historii w ostatnim pięćdziesięcioleciu 1887–1937*, „Wiadomości Historyczno-Dydaktyczne” 1937, R. 5, s. 60–75.
- Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994. Materiały do biografii*, H. Duczkowska-Moraczewska, H. Gołombowski, R. Karpiesiuk (oprac.), S. Kalebka (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1995.
- Reszke I., *Prestiż społeczny a pleć. Kryteria prestiżu zawodów i osób*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1984.
- Rola i miejsce kobiet w edukacji i kulturze polskiej*, t. 1, W. Jamrózek, D. Żołędź-Strzelczyk (red.), Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1998.
- Rutkowski T., *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
- Siemińska R., *Kobiety w (męskim) zawodzie naukowca*, [w:] *Kobiety dla Polski, Polska dla kobiet. Dwadzieścia lat transformacji 1989–2009. Raport*, J. Piotrowska, A. Grzybek, Fundacja Feminoteka Warszawa 2009, s. 303–318.
- Siemińska R., *Kobiety: nowe wyzwania. Starcie przeszłości z teraźniejszością*, Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1996.

- Siemieńska R., *The Puzzle of Gender Research Productivity In Polish Universities*, [w:] *Gendered Career Trajectories in Academia in Cross-National Perspective*, R. Siemieńska, A. Zimmer (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar Warszawa 2007, s. 241–246.
- Siemieńska R., *Women In Academe In Poland: Winners among Losers?*, "Higher Education in Europe" 2000, t. 25, z. 2, s. 163–172.
- Słownik biograficzny historyków łódzkich*, J. Kita, R. Stobiecki (oprac.), Wydawnictwo Ibidem, Łódź 2000.
- Słownik historyków polskich*, M. Prosińska-Jäckel (red.), Wiedza Powszechna, Warszawa 1994.
- Smith B. G., *Changing Lives: Women in European History Since 1700*, Houghton Mifflin, Chicago 1989.
- Solarska M., Bugajewski M., *Współczesna francuska historia kobiet. Dokonania – perspektywy – krytyka*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz 2009.
- Solarska M., *S/Przeciw historia. Wymiar krytyczny historii kobiet*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz 2011.
- Spółczeństwo w dobie przemian XIX i XX wieku*, M. Nietyksza, A. Szwarc, K. Sierakowska, A. Janiak-Jasińska (red.), Wydawnictwo DiG, Warszawa 2003.
- Stobiecki R., *Prof. dr hab. Krystyna Śreniowska*, [w:] *Jubileusz Profesor Krystyny Śreniowskiej*, Instytut Historii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 5–12.
- Suchmiel J., *Działalność naukowa kobiet w Uniwersytecie we Lwowie do roku 1939*, Częstochowa Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 2000.
- Suchmiel J., *Lucja Charewiczowa (1897–1943). Życie i dzieło*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 2001.
- Sulik M., *Kobiety w nauce. Podmiotowe i społeczno-kulturowe uwarunkowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010, s. 184–187.
- Szacka B., *Nina Assorodobraj-Kula, 16 sierpnia 1908–6 listopada 1999*, „Studia Socjologiczne” 1999, nr 4, s. XX.
- Szafran B., *Śreniowska Krystyna*, [w:] *Encyklopedia „Solidarności”*, t. 1: *Opozycja w PRL 1976–1989*, Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2010, s. 453.
- Szklany sufit. Bariery i ograniczenia karier kobiet*, A. Titkow (red.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
- Śreniowska K., *Moje życie. Pamiętnik*, maszynopis.
- Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, cz. 1–2, J. Maternicki (red.), Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1987.
- Tilburg M. van, *Historia kobiet czy historia gender? Postmodernistyczne interpretacje w badaniach nad dziejami płci*, E. Domańska (tłum.) „Historyka” 2000, t. 30, s. 27–37.
- Toniak E., *Olbrzymki. Kobiety i socrealizm*, Korporacja Ha!art, Kraków 2008.
- Uniwersytet Wrocławski w latach 1945–1970. Księga jubileuszowa*, W. Floryan (red.), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
- Utrio K., *Córki Ewy. Historia kobiety europejskiej*, M. Gąsiorowska (tłum.), Wydawnictwo 69, Warszawa 1998.
- Wawrzykowska-Wierciochowa D., *Od prądki do astronautki. Z dziejów kobiety polskiej, jej pracy i osiągnięć*, Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1963.
- Wierzbicki A., *Poczet historyków polskich. Historiografia polska doby porozbiorowej*, Nauka i Innowacje, Poznań 2014.

- Women, Culture and Development. A Study of Human Capabilities*, M. C. Nussbaum, J. Glover (eds.), Oxford University Press Scholarship Online, Oxford 1995.
- Women's History in Global Perspective*, vol. 1–3, B. Smith (ed.), University of Illinois Press, Chicago 2005.
- Wyrozumska B., *Zofia Kozłowska-Budkowa (1893–1986)*, [w:] *Złota Księga Wydziału Historycznego UJ*, J. Dybiec (red.), Księgarnia Akademicka, Kraków 2000, s. 341–346.
- Zemon Davis N., „*Women's History*” in *Transition: The European Case*, [w:] *Feminism and History*, J. W. Scott (ed.), Oxford University Press, Oxford–New York 2004, s. 79–104.
- Zofia Daszyńska-Golińska (1866–1934)*, [w:] *Historycy a socjalizm. Polska lewica niepodległościowa spod znaku Klio. Wybór tekstów*, J. Kolbuszewska, M. Sikorska-Kowalska (oprac.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 31–39.
- Zofia Daszyńska-Golińska*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 8, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Warszawa 1959–1960, s. 223–225.
- Żarnowska A., *Kobieta i rodzina w przestrzeni wielkomięjskiej na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2013.
- Żarnowska A., *Studia nad dziejami kobiet w dzisiejszej historiografii*, „Kwartalnik Historyczny” 2001, R. 108, nr 3, s. 99–116.
- Żołądź-Strzelczyk D., Jamrozek W., *Studia z dziejów edukacji kobiet na ziemiach polskich*, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2001.

Biogram

Jolanta Kolbuszewska – dr hab., prof. nadzwyczajny w Katedrze Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Łódzkiego. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół polskiej historiografii i myśli historycznej XIX i pierwszej połowy XX wieku. Podejmuje także zagadnienia z zakresu biografistyki i źródeł do badań biograficznych oraz historii codzienności. Autorka książek: *Mutacja modernistyczna w polskiej historiografii (przełom XIX i XX wieku)* (Łódź 2005); *Tadeusz Korzon (1839–1918). Między codziennością, nauką a służbą narodowi* (Łódź 2011). Współautorka opracowania i wyboru tekstów źródłowych *Historycy a socjalizm. Polska lewica niepodległościowa spod znaku Klio* (Łódź 2015).